

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΜΙΑ ΥΠΟΥΛΗ ΕΝΝΟΙΑ ΓΙΑ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΧΡΗΣΕΙΣ, μέρος Β'

ΤΟ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» ΤΟΤΕ ΠΟΥ ΑΡΧΙΣΕ ΝΑ ΥΠΑΡΧΕΙ (1960-1970)

ΤΙ ΑΠΕΓΙΝΕ Η ΓΚΡΕΤΑ ΤΟΥΝΜΠΕΡΓΚ;

Ωραία που ήταν στις αρχές του σχολικού έτους 2019-2020! Οι συγκεντρώσεις επιτρέπονταν - τόσο πολύ, που ορισμένοι Έλληνες μαθητές και μαθήτριες χρησιμοποιούσαν εκείνο το ξεχασμένο κι απαράγραπτο δικαίωμα για να μαζεύονται κάθε Παρασκευή του Σεπτεμβρη στο Σύνταγμα και να υψώνουν πλακάτ «για το περιβάλλον». Αυτό το φασέικο πράγμα ήταν λέει «κίνημα», και λεγόταν «Παρασκευές για την Παλ...» -εεε, σόρυ αυτό ήταν άλλο- λεγόταν «Παρασκευές για το μέλλον». Οι είλωτες του «κινήματος» δεν έμειναν στην ιστορία, οι ηγέτες όμως πήγαιναν σε ιδιωτικά σχολεία, ήταν βίγκαν, αγόραζαν ρούχα από δεύτερο χέρι και έπιναν νερό από παγούρι κι όχι από πλαστικό μπουκάλι. Ο προβολέας της επικαιρότητας που έπεφτε πάνω τους, επέτρεπε ακόμη και μια ματιά στα πολιτικά τους πιστεύω. Όπως τα έλεγε η νεαρή βίγκαν με το παγούρινο, «το #Fridays for Future δεν είναι ένα κομματικοποιημένο κίνημα. Δεν είναι ούτε χίπικο, ούτε κομμουνιστικό, ούτε δεξιό».¹

Δείγμα του βραχύβιου κινήματος «Παρασκευές για το μέλλον». Αν ρωτάτε πώς οργανώνονται κάτι τέτοια, ιδέα δεν έχουμε, αλλά υποπτευόμαστε συνδυασμό Σύριζα-Σχολής Μωραΐτη.

Αυτή η υποκριτική και χρυσαυγίτικη απαξίωση «των πολιτικών και των κομμάτων» που περνά απαρατήρητη χάρη στις δροσερές συνδηλώσεις του παγούρινο, χαρακτήριζε και την «ηγέτιδα του κινήματος», Γκρέτα Τούνμπεργκ. Αυτή η δεκαεξάχρονη Σουηδή είχε φάει τον μισό Αύγουστο για να διασχίσει τον Ατλαντικό με ιστιοφόρο «μηδενικών εκπομπών άνθρακα» και σκίπερ τον Πιερ Κασιράγκι, γιο της πριγκίπισσας Καρολίνας του Μονακό.² Προορισμός της ήταν η Νέα Υόρκη όπου θα μιλούσε στην «ειδική διάσκεψη του ΟΗΕ για το κλίμα» και στο «Κογκρέσο», γιατί με κάποιο τρόπο έτσι είχε κανονιστεί, τι σκατά θέλετε τώρα.

Λοιπόν η Γκρέτα μίλησε, οι ομιλίες της υπήρξαν καταπέλτης, και οι παρόντες κρατικοί ηγέτες απόλαυσαν ζουμερές τοποθετήσεις, όπως «δεν πρόκειται για πολιτικές αντιλήψεις, ή για τις απόψεις μου, αλλά για επιστήμη», και «θέλω να ακούσετε τους επιστήμονες. Και θέλω να ενωθείτε πίσω από την επιστήμη».³ Όπως όλοι ξέρουμε, οι εκκλήσεις της Γκρέτας ακούστηκαν καμπάνα, αν και κάπως παράξενα. Λίγους μήνες μετά, όλες οι Παρασκευές ήταν αφιερωμένες στον Χαρδαλιά - που μας έλεγε ότι όποιον δεν ακούει τους «επιστήμονες», θα τον φάει το μαύρο φίδι. Οι έφηβοι ηγέτες με τα παγούρινο έδειχναν κοινωνική ευθύνη καλωδιωμένοι στα σπίτια τους. Ακόμη κι οι μπάτσοι έκαναν ό,τι τους έλεγαν οι επιστήμονες, δηλαδή μας άλλαζαν τον αδόξαστο, μόνο που τώρα πρόσεχαν μην τυχόν μπερδευτούν λόγω μεταχειρισμένων ρούχων και πλακάβουν κανα μαθητή ιδιωτικού σχολείου.

Με κάποιο τρόπο δηλαδή, η έλευση του «τρομερού ιού» έχει μετατρέψει τις επιστημονικές αντιπολιτικές παραινήσεις της μικρής Γκρέτα σε κρατική Αλήθεια («Αλήθεια» γιατί η λέξη «πολιτική» καταργήθηκε). Μάλιστα, αυτή η κρατική Αλήθεια δεν έχει να κάνει μόνο με την αντικατάσταση της πολιτικής από την επιστήμη. Τώρα, και οι υπόλοιπες ιδέες και πρακτικές του «κινήματος», όπως τα «μεταχειρισμένα ρούχα», η καταδίκη του πλαστικού, ο περιορισμός των με-

Αυτό το σύνολο από pixels είναι κατασκευασμένο ώστε να μπορεί εύκολα να αντικαταστήσει τον Χαρδαλιά στις επιδημιολογικές ενημερώσεις της Παρασκευής (Πάλι Παρασκευή;! Τι σκατά παίζει με τις Παρασκευές ρε;).

τακινήσεων, η απέχθεια για το κρέας, η καταδίκη της «κατανάλωσης», κερδίζουν έδαφος με γιγάντια άλματα (των μπάτσων). Σήμερα, παρά τον ένα χρόνο φαινομενικής λησμονιάς «λόγω κόβιντ», η Γκρέτα έχει κατακτήσει τον κόσμο. Όχι κι άσχημα για ένα on η οντολογική κατάσταση του οποίου είναι ακριβώς η ίδια με του Μπιν Λάντεν, δηλαδή αποτελείται βασικά από pixels.

Αλλά μην εκπλήσσετε καλές μας συντρόφισσες! Η επιτυχία της Γκρέτα, δεν οφείλεται ούτε στην τύχη, ούτε στην ιδιοφυΐα. Οφείλεται στο ότι, από τότε που συγκεντρώθηκε ως σύνολο από pixels, η μικρή Γκρέτα χρησιμοποίησε με συνέπεια και ιστορική επίγνωση μια ύπουλη έννοια ηλικίας μόλις εξήντα χρόνων. Αυτή την έννοια τη λένε «περιβάλλον». Και έχουμε ασχοληθεί και παλιότερα μαζί της. Θα σας το θυμίσουμε συντόμως προτού πούμε και κάτι καινούρια..

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ», 1867-1940

Την προηγούμενη φορά που ασχοληθήκαμε με το θέμα,⁴ είχαμε σημειώσει ότι αυτό που τα αφεντικά συνοψίζουν κάτω από την έννοια «περιβάλλον», πολύ καλύτερα θα ήταν να γίνεται κατανοητό ως «οι χώροι εκτός του χώρου εργασίας». Μέχρι τις αρχές του εικοστού αιώνα, οι χώροι εκτός του χώρου εργασίας χρησιμοποιούνταν από τα αφεντικά με τρεις τρόπους. Πρώτον, ως σκουπιδοτενεκές όπου απορρίπτονταν τα απόβλητα της εκμηχανισμένης καπιταλιστικής παραγωγής. Δεύτερον ως χώροι μεταφοράς εμπορευμάτων. Τρίτον ως χώροι άσκησης βίας, είτε αστυνομικής είτε στρατιωτικής.

Ξεκινώντας από τα τέλη του 19ου αιώνα, ορισμένες σημαντικές μεταβολές επήλθαν, τόσο στην τεχνική οργάνωση του χώρου εργασίας, όσο και στις πολιτικές εννοήσεις του. Ο Μαρξ, που οπωσδήποτε ήταν διορατικός τύπος, ονόμασε από νωρίς το όλο πράγμα «πέραςμα από την τυπική στην πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο». Με τα λόγια των Ιταλών αυτόνομων, που μας είναι περισσότερο οικεία, το όλο πράγμα οδήγησε στην ανάδυση ενός «κοινωνικού εργοστασίου». Στα πλαίσια του «κοινωνικού εργοστασίου», έγινε σταδιακά αντιληπτό ότι οι προσταγές του χώρου εργασίας μπορούσαν και έπρεπε να εξέλθουν του χώρου εργασίας. Ότι η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, που γινόταν «κατ' οίκον», μπορούσε και έπρεπε να αφορά τα αφεντικά. Ο Αντόνιο Γκράμισι, που παρατηρούσε τις εξελίξεις από τη φυλακή, συνέδεσε την ποτοαπαγόρευση και το κοινωνιολογικό τμήμα της Φορντ με την οργανωμένη παραγωγή του συγκεκριμένου είδους εργατικής δύναμης που απαιτούνταν για την τροφοδοσία της φορντικής αλυσίδας. Όπως ερμηνεύουμε τα λόγια του, η εντεινόμενη πειθαρχική μαγιά των αρχών του εικοστού αιώνα, από τα αυτόματα εντός του χώρου εργασίας μέχρι τους «Κώδικες Οδικής Κυκλοφορίας» εκτός, πρέπει να γίνονται αντιληπτά ως ενιαία τάση: τα αφεντικά και το κράτος τους χώνονταν οργανωμένα στα σπίτια των εργατών για να «δημιουργήσουν ένα νέο είδος εργάτη και ανθρώπου».

Τότε ακριβώς αναδύθηκαν και οι πρώτες οργανώσεις περί «περιβάλλοντος».

Βέβαια το επίδικο δεν λεγόταν «περιβάλλον», αλλά «διατήρηση της φύσης» [conservation]. Τα πρώτα «κινήματα διατήρησης της φύσης» ήταν αρμονικά ενταγμένα στο πνεύμα των καιρών. Ανησυχώντας για τη «φύση», οι συμμετέχοντες, αφεντικά και «μεσαία τάξη» μέχρι τον τελευταίο, εξέφραζαν καπιταλιστικές βιοπολιτικές προταγές σε τεχνική γλώσσα. Για παράδειγμα, μπορούσε κανείς να ανησυχεί για την «ατμοσφαιρική ρύπανση» στο βιομηχανικό Πίτσμπουργκ, ενώ στην πραγματικότητα φιλοδοξούσε να αναδιαμορφώσει τους τρόπους με τους οποίους οι εργάτες θέρμαιναν τα σπίτια τους το χειμώνα.⁵ Μπορούσε να οργανώσει «εργασίες συντήρησης της φύσης», ενώ στην πραγματικότητα οργάνωνε στρατιωτικά τους άνεργους που προέκυπταν από το κραχ για την πραγματοποίηση «δημοσίων έργων», όπως έγινε στις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια του Νιου Νηλ. Μπορούσε να ανησυχεί για τις επιπτώσεις του λευκού ψωμιού στην υγεία, ενώ στην πραγματικότητα ανησυχούσε για το εμπορικό ισοζύγιο, όπως έγινε στη μεσοπολεμική Γερμανία.⁶

Μέχρι το 1940, το «περιβάλλον», παρότι δεν υπήρχε ακόμη ως λέξη, είχε ήδη αποδείξει τη χρησιμότητά του. Ήταν μια γλώσσα βαθιά πολιτική που μπορούσε να παριστάνει ότι δεν είχε καμία σχέση με την πολιτική. Ήταν μια γλώσσα των αφεντικών που μπορούσε να παριστάνει ότι αφορούσε τους πάντες. Ήταν τέλος μια γλώσσα που έφερνε στο επίκεντρο εξελίξεις και έννοιες πέρα από την άμεση εμπειρία, ειδικά κατασκευασμένες ώστε να μπορούν να τις πραγματευτούν αποκλειστικά οι «ειδικοί». Ενώ παρίστανε το απολίτικο, το «περιβάλλον» παρέδιδε κάθε δυνατότητα «πολιτική» στους «ειδικούς». Εν τω μεταξύ, οι «ειδικοί» ήταν οι ειδικοί των αφεντικών.

Όλα τούτα φάνηκαν εξαιρετικά χρήσιμα από το 1960 και μετά.

Η ΣΤΙΓΜΙΑΙΑ ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΟΥ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ», 1955-1963

Σύμφωνα με τις γραφές, η κομβική στιγμή για τα νέα «περιβαλλοντικά κινήματα» ήταν η έκδοση του βιβλίου *Silent Spring* [Σιωπηλή Άνοιξη], το 1962. Η συγγραφέας του βιβλίου λεγόταν Rachel Carson, και ήταν «ωκεανολόγος». Για την ακρίβεια δηλαδή, ήταν συνταξιούχος δημόσιος υπάλληλος: εργαζόταν στην υπηρεσία αλιείας των ΗΠΑ από το 1930. Το θέμα του βιβλίου ήταν το DDT, δηλαδή οι ψεκασμοί με χημικά, δηλαδή οι κίνδυνοι της βιομηχανοποιημένης γεωργίας. Η «σιωπηλή άνοιξη» του τίτλου περιέγραφε ένα μέλλον όπου όλα τα πουλιά θα είχαν πεθάνει από τους ψεκασμούς, οπότε τιτίβισμα γιοκ. Το λογοπαίγνιο «spring = άνοιξη αλλά και ελατήριο», προσέθετε επιπλέον δυοσμίονους τόνους.

Οπότε όλες οι βασικές προκείμενες του «περιβάλλοντος» ήταν παρούσες. Οι εξελίξεις πέρα από την άμεση εμπειρία, που παρ' όλα αυτά ήταν εξαιρετικά σημαντικές και μπορούσαν να περιγραφούν και να αντιμετωπιστούν μόνο από τους ειδικούς, είχαν βρει τον μπαμπά τους, δηλαδή τους «ψεκασμούς» (προβάλλετε στο σήμερα, έχει πλάκα). Ο «ειδικός» ήταν παρών ως συγγραφέας. Η μεσαία τάξη ήταν επίσης παρούσα, ως παλαίμαχος δημόσιος υπάλληλος.

Επιπλέον, το θέμα «ψεκασμοί» ταίριαζε γάντι με το άλλο μεγάλο θέμα που εν τω μεταξύ απασχολούσε την αμερικανική μεσαία τάξη, δηλαδή την «πυρηνική ενέργεια». Και στις δύο περιπτώσεις, μία αόρατη τεχνική διαδικασία επιδρούσε με μη ανιχνεύσιμο τρόπο, κατέστρεφε την «ποιότητα ζωής», εισχωρούσε ανεπαίσθητα στην τροφή και στο σπιτικό. Και στις δύο περιπτώσεις, η προέλευση των προβλημάτων ήταν η «επιστήμη και η τεχνολογία που έχουν οπλιστεί με τα τρομερότερα νέα όπλα».⁷

Το «Πολιτικό Σώμα Συντήρησης» στήθηκε με εργασία ανέργων κατά τη διάρκεια του «New Deal». Κρατικές δαπάνες, μετακίνηση ανέργων στην εξοχή και στρατιωτικοποιημένη εργασία για να κάθονται ήσυχα. Προετοιμασία για πόλεμο στην υπηρεσία της «διατήρησης της φύσης».

Η Rachel Carson έχει περάσει «μετά τη σπάνη». Επιδεικνύει το σπίτι που μπορούσαν να αγοράσουν οι παλαίμαχοι Αμερικανοί δημόσιοι υπάλληλοι εν έτει 1960. Δυστυχώς αυτό το σπίτι κινδύνευε από τους αλόγιστους ψεκασμούς. Φανταστείτε τα τιτίβισμα.

Το τρομερότερο από όλα τα όπλα ήταν εξαρχής η γλώσσα αυτών των ανθρώπων, που πάντα χρειάζεται αποκρυπτογράφηση. Πράγματι, η «νέα περιβαλλοντική συνείδηση», που αποτελούσε τον βασικό στόχο του βιβλίου, κατά καμία έννοια δεν ήταν αντικαπιταλιστική. Αντιθέτως ήταν βαθιά ταξική, και για την ακρίβεια μικροαστική: τα «προβλήματα» εντοπιζόνταν από τη σκοπιά του μικρού ιδιοκτήτη αγροικίας όπου μπορεί κανείς να ακούει το τιτίβισμα των πουλιών και να ανησυχεί μήπως κάποια αόρατη «ραδιενέργεια» δηλητηριάσει το τρεχούμενο νερό. Η προέλευση των προβλημάτων δεν ήταν βέβαια η σχέση κεφάλαιο, αλλά η «ανεξέλεγκτη ανάπτυξη», η «τεχνολογία» κλπ.

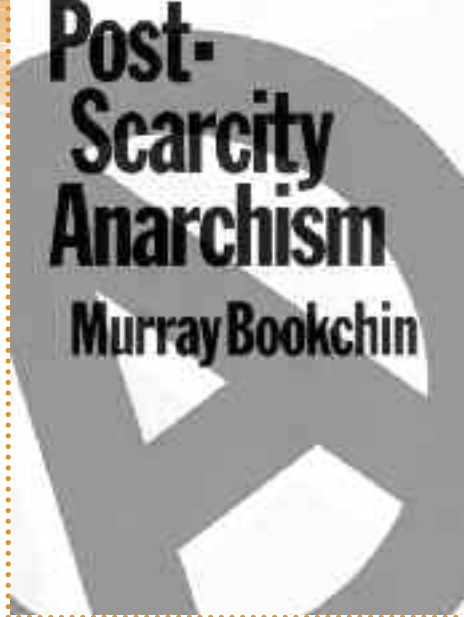
Το βιβλίο της Carson αφορούσε την ανάδειξη «νέων περιβαλλοντικών προβλημάτων», αλλά αυτό ήταν μόνο η επιφάνεια. Στο βάθος του, το βιβλίο ήταν ένας ταξικός παιάνας με θέμα τις ανασφάλειες της νεογέννητης καταναλωτικής μεσαίας τάξης των ΗΠΑ, μια κωδικοποίηση του φόβου της ταξικής καθίζησης. Η παραδοσιακή σχέση αγάπης – μίσους μεταξύ των μικροϊδιοκτητών και του κράτους τους, αποκτούσε νέους τρόπους έκφρασης. Ακριβώς λόγω της ταξικής του επικαιρότητας, το βιβλίο πούλησε πάνω από δύο εκατομμύρια αντίτυπα και η συγγραφέας του σήμερα αναγνωρίζεται ως πρωτοπόρος των «νέων περιβαλλοντικών κινήματων».

Ταυτόχρονα βέβαια, από το 1962 και μετά, ορισμένα πολύ διαφορετικά κινήματα άρχισαν να έρχονται στο προσκήνιο. Οι μαύροι των ΗΠΑ ξεκίνησαν τις επιθέσεις στο αμερικανικό απαρτχάιντ που κατέληξαν στη γενική πυρπόληση των αμερικανικών πόλεων το 1965. Οι νέοι εργάτες της αλυσίδας συναρμολόγησης άρχισαν να επιδεικνύουν τη γενική απειθαρχία που τόσο προβλημάτισε τα αφεντικά της αμερικανικής βιομηχανίας καθόλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Αυτό το μαύρο και εργατικό «κίνημα» συνδυάστηκε με ένα αντιπολεμικό φοιτητικό κίνημα της μεσαίας τάξης, όπου η ιδεολογική ηγεμονία ανήκε στα κατώτερα στρώματα.

Αντίθετα με τους συνταξιούχους δημόσιους υπαλλήλους, τα κινήματα της δεκαετίας του '60 δεν είχαν και πολλά να πουν για «το περιβάλλον»: ο εργάτης της αλυσίδας και κάτοικος του γκέτο, ούτως ή άλλως δεν ακούει συχνά το τιτίβισμα των πουλιών· κι αν το νοικιασμένο διαμέρισμα μολυνθεί από ραδιενέργεια, πάντα μπορεί κανείς να μετακομίσει. Ακριβώς εξαιτίας της εργατικής ηγεμονίας, στο επίκεντρο των κινήματων δεν βρέθηκε το «περιβάλλον», αλλά το απαρτχάιντ, ο χώρος εργασίας, οι έμφυλες διακρίσεις, ο ιμπεριαλισμός. Οι εξελίξεις της δεκαετίας του '60 υπήρξαν τόσο συντριπτικές για το νεογέννητο «περιβαλλοντικό κίνημα», που πολλές όψεις του, στιγμιαία, απλά έπαψαν να υπάρχουν. Οι ιστορικοί καμιά φορά προβληματίζονται περί του τι απέγινε ο ακτιβισμός του «κινήματος του πυρηνικού αφοπλισμού» μετά το 1963. Και βρίσκουν τους λευκούς μικροαστούς φοιτητές του SDS⁸ να «καλοσωρίζουν στην εξέγερση» τους «βετεράνους του κινήματος περί πυρηνικού αφοπλισμού» που τώρα είχαν απελευθερωθεί «από την αυταρέσκεια, τον κυνισμό και την απώλεια πολιτικής βούλησης» που τους χαρακτήριζαν προηγουμένως.⁹

Αυτό το αμφίσημο απόσπασμα δεν αναδεικνύει μόνο τους τρόπους με τους οποίους οι μικροαστοί κινήματιες του «περιβάλλοντος» το βούλωσαν για μερικά χρόνια. Αναδεικνύει επίσης ότι τα κινήματα της δεκαετίας του '60 είχαν στο εσωτερικό τους μια ρωμαλέα μεσαία τάξη. Με τον περίπλοκο τρόπο που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη και την καπιταλιστική ιστορία, αυτή η μεσαία τάξη, την ίδια στιγμή που βρισκόταν υπό την ηγεμονία των κατώτερων στρωμάτων, επεξεργάζονταν τρόπους για να σηκώσει ξανά κεφάλι. Το πόσο χρήσιμη αποδείχθηκε αυτή η βουβή προετοιμασία, φαίνεται πολύ καλύτερα αν στραφούμε στις εξελίξεις που ακολούθησαν την ήττα των κινήματων της δεκαετίας του '60.

«Ο αναρχισμός μετά τη σπάνη» του Murray Bookchin, 1986. Το γιγαντιαίο αλφάδι μπαίνει για να μπερδευτούμε· θα μπορούσε να είναι ένας ωραίος πράσινος ήλιος. Τώρα τελευταία αυτά τα γουστάρει και ο Οτσαλάν, που διανύει περιοδο ριζοσπαστικού ρεφορμισμού.

Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΟΥ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ», 1965-1970

Ο ΕΧΘΡΟΣ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ

Τα κινήματα της δεκαετίας του '60 δεν ηττήθηκαν μόνο με στρατιωτικό τρόπο. Ηττήθηκαν επίσης με τρόπο πολιτικό και σε τελική ανάλυση υπαρξιακό. Λέμε «υπαρξιακό», και εννοούμε ότι τα εργαλεία της πολιτικής ήττας των κινήματων προήλθαν ακριβώς από το εσωτερικό των κινήματων. Το «περιβάλλον» ήταν ένα τέτοιο εργαλείο. Είναι μάλιστα υπεραπλουστευτικό να νομίζει κανείς ότι αυτό το εργαλείο έπαψε εντελώς να υπάρχει κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Αντιθέτως, μπορεί κανείς να βρει το «περιβάλλον» να γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας στα γραπτά σημαντικών διανοουμένων του κινήματος, όπως ο αναρχικός Murray Bookchin και ο παλαίμαχος Herbert Marcuse.

Αναμενόμενα για «διανοούμενους», κάτι τέτοιοι, από τη μια δεν έβαλαν γλώσσα μέσα τους καθ' όλη τη δεκαετία του '60, και από την άλλη, ελάχιστα δεσμεύονταν από την πραγματικότητα. Ενώ λοιπόν τα γκέτο καίγονταν συθέμελα, ετούτοι εδώ έβλεπαν το καπιταλιστικό σύστημα να περνάει σε μια νέα ιστορική φάση. Και, το πιστεύετε ή όχι, το βασικό χαρακτηριστικό της νέας φάσης ήταν το πέρασμα του καπιταλισμού «πέρα από τη σπάνη». Συνεπώς τα κινήματα έπρεπε να απασχοληθούν, όχι πια με την καπιταλιστική εκμετάλλευση της εργασίας, αλλά με τη διαχείριση της πληθώρας των πόρων και των δυνατοτήτων που δημιουργούνταν από την τεχνική πρόοδο. Ο αναρχικός Bookchin, για παράδειγμα, άνθρωπος αρκετά βλαμμένος για να χρησιμοποιεί το «πέρα από τη σπάνη» ως τίτλο των γραπτών του μέχρι και τη δεκαετία του '80,¹⁰ έβρισκε πως εξαιτίας της υπέρ το δέον «ευημερίας», «η χωρητικότητα των πόλεων είχε φτάσει στα όριά της» καταλήγοντας στη «μόλυνση και τον ανταγωνισμό μεταξύ πόλης και γης». Δεν ξέρουμε αν με αυτό το τελευταίο εννοούσε τις εξεγέρσεις στα γκέτο, τουλάχιστον όμως, οι τεχνολογικές μεταβολές τώρα επέτρεπαν τη «βιώσιμη παραγωγή». Όσο για το ποιες ήταν οι θαυμαστές νέες τεχνολογίες, ο Bookchin έριχνε σάλια μπροστά στα φωτοβολταϊκά, την αιολική ενέργεια και την ενέργεια των θαλάσσιων κυμάτων που θα μπορούσαν να παρέχουν τη βάση για «έναν βιομηχανικό πολιτισμό με διάρκεια».¹¹

Οι περιβαλλοντικές ιδέες απαντώνται σε κάθε μεριά των κινήματων της δεκαετίας του '60. Για παράδειγμα υπήρχαν διάφοροι που θεωρούσαν ωφέλιμο να σημειώνουν ότι οι δραστηριότητες του αμερικανικού στρατού στο Βιετνάμ κατέστρεφαν τη «βιετναμέζικη φύση» και οδηγούσαν στο θάνατο Αμερικανών στρατιωτών λόγω «μόλυνσης του περιβάλλοντος». Άλλοι σημείωναν ότι τα δέντρα ήταν και αυτά μια καταπιεσμένη μειονότητα, «όπως οι μαύροι, οι βιετναμέζοι και οι χίπηδες».¹² Βέβαια, αυτού του είδους οι προβληματισμοί της μεσαίας τάξης παρέμειναν μειοψηφικοί κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Η χρησιμότητά τους όμως δεν πέρασε απαρατήρητη από τους αρμόδιους. Από το 1970 και μετά, καθώς το αμερικανικό κράτος ξεπερνούσε το σοκ, η γλώσσα του «περιβάλλοντος» μετατράπηκε από περιθωριακό παραλήρημα της ευημερούσας μεσαίας τάξης σε κρατική γλώσσα. Και ηγεμόνευσε για πάντα.

ΤΟ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» ΩΣ Η ΕΠΙΣΗΜΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ, 1970

Το παναμερικανικό πανηγύρι συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων που είναι γνωστό ως «Ημέρα της Γης» [Earth Day], γιορτάστηκε για πρώτη φορά στις ΗΠΑ, στις 22 Απριλίου του 1970. Οι απορίες έκτοτε παραμένουν. Μια πρώτη αφορά το γιατί η «Ημέρα της Γης» γιορτάζεται την ημέρα των γενεθλίων του Λένιν. Εύκολο:

η ημερομηνία έκλινε το μάτι στους γνωρίζοντες, με τον ίδιο τρόπο που οι ναζιστές οργανώνουν τις «δράσεις» τους ώστε να πέφτουν την ημέρα των γενεθλίων του Χίτλερ (20 Απριλίου, οπότε να προσέχουμε μη μπερδευτούμε). Όλες οι υπόλοιπες σχετικές απορίες είναι δυσκολότερες, γιατί πηγάζουν από τα παράξενα γεγονότα που προηγήθηκαν και ακολούθησαν.

Η «Ημέρα της Γης», που λέτε, δεν ήταν μια καλή ιδέα περιβαλλοντικών ακτιβιστών που ακόμη έπλεαν στα πελάγη της δεκαετίας του '60. Ήταν μια ιδέα του Gaylord Nelson, Γερουσιαστή του Wisconsin. Κατά τη γνώμη του, όπως την εξέφραζε μπροστά στο κρατικοδίαιτο συνδικάτο AFL-CIO στις αρχές του 1970, «η περιβαλλοντική κρίση [ήταν] το πλέον φλέγον από τα ζητήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπότητα», τόσο φλέγον που μπροστά του «το Βιετνάμ, ο πυρηνικός πόλεμος, η πείνα, η αστική παρακμή [...] φαντάζουν ασήμαντα». Αφού συμφωνούσε με τον αναρχικό Bookchin ότι οι εξεγέρσεις σε γκέτο πρέπει να ονομάζονται «αστική παρακμή», ο Nelson επιστράτευσε έναν 25χρονο φοιτητή της νομικής του Harvard ονόματι Denis Hayes, με στόχο να οργανωθεί ένα εθνικό πανηγύρι που θα έφερνε αυτά τα σημαντικά ζητήματα στο προσκήνιο.

Στην προετοιμασία του πράγματος έσπευσε να συνεισφέρει ο Πρόεδρος Νίξον. Κατά τη διάρκεια της παραδοσιακής ετήσιας ομιλίας του Προέδρου «Περί της Κατάστασης της Ένωσης», τον Ιανουάριο του 1970, ο Νίξον έθεσε ένα «καινούριο θέμα»: το μεγάλο ζήτημα της δεκαετίας του '70 θα ήταν «αν θα συνάψουμε ειρήνη με τη φύση, πληρώνοντας τις αναγκαίες επανορθώσεις για τη ζημιά που έχουμε κάνει στον αέρα μας, στη γη μας, στο νερό μας». Πληρώνοντας; Ε, ναι! Το πρόγραμμα «καθαρισμού των υδάτων» που ετοίμαζε ο Πρόεδρος Νίξον, θα ήταν «το πλέον καθολικό και κοστοβόρο πρόγραμμα στην αμερικανική ιστορία».¹³

Όσο η «Ημέρα της Γης» πλησίαζε, τόσο το γεγονός αγκαλιάστηκε από τα αμερικανικά μίντια και τις μεγάλες αμερικανικές βιομηχανίες. Καλοκάγαθες επιχειρήσεις, όπως η Ford και η Dow Chemical έσπευσαν να συμμετάσχουν ως χορηγοί. Η ηλεκτρική εταιρεία Edison ετοιμάστηκε να στείλει 175 ομιλητές για να μιλήσουν σε εκδηλώσεις της «Ημέρας της Γης» και προμήθευσε τον Δήμαρχο της Νέας Υόρκης με ένα «ηλεκτρικό λεωφορείο», ώστε να συμμετάσχει στην αντίστοιχη παρέλαση με οικολογικό τρόπο. Με συντονισμό που θα πρέπει να μας είναι ιδιαίτερος οικείος μετά τον Μάρτη του 2020, τα αμερικανικά μίντια ανακάλυψαν όλα μαζί «το περιβάλλον».¹⁴

Γιατί άραγε όλοι αυτοί οι καλοί άνθρωποι και εταιρικές οντότητες να φάνε τέτοιο σκάλωμα εν έτει 1970; Οι προσεκτικοί αναγνώστες του περιοδικού θα έχουν καταλάβει ήδη που το πάμε. Για τους υπόλοιπους, αλλά και για να μη βαριούνται οι παλιοί, θα προσφύγουμε σε ένα επιστημονικό άρθρο που δημοσιεύθηκε επίσης τον Απρίλιο του 1970, ώστε να συμπέσει με την «Ημέρα της Γης». Βέβαια, το περιοδικό της δημοσίευσης λεγόταν *Εξωτερικές Υποθέσεις* [Foreign Affairs] και συγγραφέας ήταν ο George Kennan, παλαίμαχος Αμερικανός διπλωμάτης και ο άνθρωπος που είχε προτείνει την αντιρωσική στρατηγική «Containment» [ανάσχεση] στις απαρχές του Ψυχρού Πολέμου. Οπότε οι περιβαλλοντικά ευαίσθητοι που εν τω μεταξύ έσπευδαν στις εορταστικές εκδηλώσεις, μάλλον δεν θα το διάβασαν.

Από την άλλη, αυτοί που το διάβασαν, θα πρέπει να το κατάλαβαν καμπάνα. Τίτλος: «Να προλάβουμε την Παγκόσμια Ερήμωση».¹⁵ Θέμα: Η κατάσταση του πλανήτη. Δηλαδή η περιβαλλοντική κατάσταση του πλανήτη. Κοίτα να δεις όμως που η περιβαλλοντική κατάσταση του πλανήτη ήταν απότοκο της κατάστασης των διακρατικών σχέσεων του πλανήτη. Και πάμε: ο κόσμος μέχρι το 1970, είχε στηθεί στη βάση «πολυμερών συμφωνιών». Αλλά η άτιμη κυριαρχία του έθνους κράτους εμπόδιζε τέτοιες πολυμερείς συμφωνίες να συμπεριλάβουν τα ζητήματα του «περιβάλλοντος», όπως «η χωρητικότητα των τάνκερ», η «κατανάλωση οξυγόνου από τα υπερωκεάνια αεριωθούμενα» και η «προστασία των ωκεάνιων ιχθυακών πόρων». Οπότε έπρεπε να στηθούν νέοι περιβαλλοντικοί οργανισμοί παγκόσμιας εμβέλειας, με τη συμμετοχή όλων των κρατών του πλανήτη. Έπρεπε αυτοί οι οργανισμοί να ακούνε τους «ειδικούς», οι οποίοι θα εκπροσωπούσαν, όχι τα κράτη προέλευσής τους, αλλά την επιστημονική αλήθεια (έλα ρε Γκρέτα!).

Ο Gaylord Nelson, γερουσιαστής, εμπνευστής της «Ημέρας της Γης» και φίλος της φύσης. Γραφείο δεν είχε, εδώ την έβγαζε.

Εκδήλωση κατά την «Ημέρα της Γης», Απρίλιος, 1970. Προσέξτε τον συνδυασμό γραβάτας – αφάνας κάτω δεξιά.

Έπρεπε τέλος αυτοί οι οργανισμοί να αποκτήσουν εξουσία. Αυτή η εξουσία θα μπορούσε να ασκείται σε περιοχές όπου η κυριαρχία του έθνους κράτους έως τότε δεν έφτανε, όπως «το διάστημα, οι πόλοι, ο βυθός του ωκεανού» (403). Σε αυτές τις περιοχές, αλλά και γενικώς, ένας τέτοιος οργανισμός θα μπορούσε να παίξει το ρόλο του «μαντρόσκυλου» σε περιπτώσεις που «το κίνητρο της εκμετάλλευσης και το κίνητρο της διατήρησης [της φύσης] έρχονται σε σύγκρουση».

Όσο για το σε ποιες περιπτώσεις τέτοια «κίνητρα» έρχονταν σε σύγκρουση, ο έμπειρος διπλωμάτης ήταν σε θέση να παράσχει παραδείγματα, όπως «τα τοξικά που εκβάλλουν από τον Ρήνο ποταμό και μεταφέρονται από τα ρεύματα της Βορείου Θαλάσσης σε άλλες χώρες», και τις «θειούχες αναθυμιάσεις των κεντροευρωπαϊκών βιομηχανιών που έπειτα διαδίδονται πάνω από τη Βαλτική» (403).

Αυτού του είδους η προστασία του «περιβάλλοντος», όντως έδενε αρμονικά με το πλαίσιο των «Διεθνών Σχέσεων» εν έτει 1970. Όπως έχουμε δει αλλού, ο γερμανικός καπιταλισμός, που εδώ κάνει νιάου νιάου στα κεραμίδια, είχε σταθεί για τα καλά στα πόδια του μετά την ισοπέδωση του 1945 και τώρα έβγαζε αναθυμιάσεις με το καντάρι. Οι Γερμανοί κρατούσαν το μάρκο τεχνητά υποτιμημένο και αρνούσαν να το ανατιμήσουν. Οι γερμανικές εξαγωγές, υποβοηθούμενες από την παλιά συνθήκη του Μπρέτον Γουντς τροφοδοτούσαν την αμερικανική μικροαστική «ευημερία», που τόσο ενθουσίαζε τον βλαμμένο Bookchin. Η αμερικανική βιομηχανία χρειαζόταν (κι άλλη) κρατική στήριξη.¹⁶

Εντός αυτού του πλαισίου, η γλώσσα του «περιβάλλοντος» αποκτούσε διπλή χρησιμότητα, ειδικά για τις ΗΠΑ, το κατεξοχόν κράτος που αντιμετώπιζε την καπιταλιστική κρίση δεσμευμένο από απαρχαιωμένες «πολυμερείς συνθήκες». Από τη μια στο εσωτερικό, όπου η ανάγκη «δημοσίων έργων» εκφραζόταν ως ανάγκη «πληρωμής του χρέους μας προς τη φύση». Οι αμερικανικές βιομηχανίες που παρίσταναν τους χορηγούς της «Ημέρας της Γης» ετοιμάζονταν να εισπράξουν τα κρατικά κονδύλια στήριξης, σόρυ, «προστασίας του περιβάλλοντος». Από την άλλη στο εξωτερικό, όπου η παλιά τάξη πραγμάτων ετοιμαζόταν να καταρρεύσει και χρειαζόταν να αντικατασταθεί από μια νέα. Εδώ η απόκρυψη ήταν εκ των ουκ άνευ, ειδικά στις δύσκολες ώρες μετά τη δεκαετία του '60, όταν «για όλους τους νέους του κόσμου, ένα νέο άνοιγμα δημιουργικότητας και ελπίδας καθίσταται η πιο επείγουσα πνευματική αναγκαιότητα» (413).

Να παλέψουμε με τους εχθρούς μας, να καταστρέψουμε την παγκόσμια τάξη και να στήσουμε μια νέα, να επιχορηγήσουμε τις βιομηχανίες μας και να βρούμε τρόπους να το βουλώσουν οι παράξενοι. Αυτές ήταν οι προτεραιότητες του αμερικανικού κράτους, και γι' αυτές τις προτεραιότητες η γλώσσα του «περιβάλλοντος» κρίθηκε η πλέον κατάλληλη. Και ορθώς- γιατί ήταν δουλεμένη από παλιά, από πολλές ταξικές μεριές, ήδη ώριμη.

Μ' αυτά και μ' αυτά, η «Ημέρα της Γης» κρίθηκε τόσο επιτυχημένη, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

ΠΙΣΩ ΣΤΟΥΣ ΟΠΑΔΟΥΣ ΤΗΣ ΓΚΡΕΤΑ

Ξεκινήσαμε με το παγουρίνο της «ηγέτιδος» του ελληνικού τμήματος του κινήματος «Παρασκευές για το Μέλλον». Απορήσαμε που τα «αιτήματα» του είδους «περιορισμός της μετακίνησης», «όχι κατανάλωση», και «ακούτε τους ειδικούς», επαληθεύθηκαν τόσο άμεσα και τόσο παράδοξα λίγους μήνες μετά, μέσω ιού. Ελπίζουμε πως τώρα, αυτή η επικαιρότητα έχει κάπως ξεκαθαριστεί. Το «περιβάλλον» είναι μια γλώσσα περιορισμού, πειθαρχίας και κρατικής προσταγής, γιατί γεννήθηκε από τους λογαριασμούς της μεσαίας τάξης, και γιατί ανδρώθηκε μέσα από τους διεθνείς και εσωτερικούς λογαριασμούς του κράτους των ΗΠΑ, όταν αυτό βρέθηκε στο επίκεντρο του προηγούμενου ξεσπάσματος της καπιταλιστικής κρίσης. Αυτή η γλώσσα δεν είναι πια όπως το 1970. Είχε

Είδαμε τι έλεγε ο George Kennan δημοσίως το 1970. Το πέρασμα του χρόνου έχει εξασφαλίσει ότι μπορούμε να ξέρουμε και μερικά από αυτά που έλεγε ιδιωτικώς. Σε μια απόρρητη αναφορά του 1948, έγγραφε: «Θα πρέπει να σταματήσουμε να χρησιμοποιούμε αόριστες και -για την Άπω Ανατολή- αναληθείς έννοιες όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η άνοδος της ποιότητας ζωής και ο εκδημοκρατισμός. Δεν αργεί η μέρα που θα πρέπει να εισέλθουμε στις έννοιες της άμεσης ισχύος. Όσο λιγότερο μας παρεμποδίζουν τα ιδεαλιστικά συνθήματα, τόσο το καλύτερο».¹⁸ Ε, δυο δεκαετίες μετά είχε ριζοσπαστικοποιηθεί σαν τον Βαρουφάκη, τι θέλετε τώρα;

πέντε δεκαετίες στη διάθεσή της για να εξελιχθεί, να επεκταθεί, να εκλεπτυνθεί. Αλλά και σήμερα, πενήντα χρόνια μετά, ενώ μια νέα κρίση μαίνεται, είναι έτοιμη να τραγουδήσει το ίδιο τραγούδι.

Μην αμφιβάλλετε ότι αυτή η απόκρυφη γλώσσα είναι γνωστή στους αρμόδιους με όλες τις δυνατότητες και όλη της την ιστορία. Για παράδειγμα, ακόμη και η καημένη ηγέτιδα του ελληνικού τμήματος, ήξερε να δικαιολογήσει ότι το κίνημα «δεν είναι ούτε κομμουνιστικό, ούτε δεξιό», με κάτι που εμείς μόλις τώρα μάθαμε: «αυτά τα έχουν πει από τη δεκαετία του '70 επιστήμονες». Μπροστά της, στις φωτογραφίες, καμάρωνε συμβολικά, ως πηγή ετούτης της ιστορικής γνώσης, ο πολυπράγμων συριζαίος Νάσος Ηλιόπουλος.¹⁷

1. Μιχαήλ Κωνσταντόπουλος, «Δεν Έφτασε Απλώς η Ώρα για τη Σωτηρία της Γης, Πέρασε», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 16/9/2019.
2. Φωτεινή Δουλγέρη, «Στην Ξηρά η Γκρέτα – Διέσχισε τον Ατλαντικό με Ιστιοφόρο», *euronews.com*, 29/8/2019.
3. «Μην Ακούτε Εμένα. Ακούστε τους Επιστήμονες», λέει στο Κογκρέσο η Έφηβη Ακτιβίστρια», *Lifo.gr*, 18/9/2019.
4. «Περιβάλλον': Μια Ύπουλη Έννοια για όλες τις Χρήσεις, μέρος Α: Το 'Περιβάλλον' τότε που δεν Υπήρχε 'Περιβάλλον'», *Antifa #59*, 2/2018.
5. Joel Tarr, *The Search for the Ultimate Sink: Urban Pollution in Historical Perspective*, The University of Akron Press, 1996, κεφ. 8.
6. Για τη σχέση μεταξύ λευκού ψωμιού και καρκίνου στη Γερμανία, δείτε το «Εφόσον ο γιατρός είναι Πεισμένος Φασίστας», στο τεύχος που κρατάτε στα χέρια σας.
7. Τα αποσπάσματα της Carson παρατίθενται στο Robert Gottlieb, *Forcing the Spring: The Transformation of the American Environmental Movement*, Island Press, 2005, σσ. 121-125.
8. SDS σημαίνει «Students for a Democratic Society». Ήταν μια παναμερικανική φοιτητική ένωση η ιστορία της οποίας είναι αρκετά περίπλοκη για να αντιστέκεται στις απλές περιγραφές. Οπότε μπάρα της γνώσης κι ό,τι καταλάβετε.
9. Paul Boyer, «From Activism to Apathy: The American People and Nuclear Weapons, 1963-1980», *the Journal of American History*, Vol. 70, No. 4, 1984, σ. 841. Τα αποσπάσματα είναι από προκήρυξη των SDS με τίτλο «America and the new Era».
10. Murray Bookchin, *Post-Scarcity Anarchism*, Black Rose Books, 1986.
11. Gottlieb, ό. π., σ. 129-130. Δες για παράδειγμα Murray Bookchin, *The Limits of the City*, Harper and Row, 1973. Οι ιδέες που παρατίθενται σε αυτό το βιβλίο κυκλοφορούσαν στα γραπτά του Bookchin από το 1960.
12. Gottlieb, ό. π., σ. 137, 145.
13. Στο ίδιο, σ. 152.
14. Στο ίδιο, σ. 157-158.
15. George Kennan, «To Prevent a World Wasteland», *Foreign Affairs*, Vol. 48, No. 3, April 1970.
16. Αυτά, πολύ πιο αναλυτικά, στο «Ο Ντόναλντ Τραμπ δεν είναι Τρελός, ή Μια Σύντομη Ιστορία του Κόσμου», *Antifa #55*, 3/2017.
17. Μιχαήλ Κωνσταντόπουλος, «Δεν Έφτασε Απλώς η Ώρα», ό. π. Για τον Ηλιόπουλο, όσοι ξεφυλλίζουν παλιά χάρτινα τεύχη ας δουν «Το ξεκούδουνο πλακάτ», *Antifa #67*, 11/2019, σ. 5.
18. Memo by George Kennan, Head of the US State Department Policy Planning Staff. Written February 28, 1948, Declassified June 17, 1974. George Kennan, «Review of Current Trends, U.S. Foreign Policy, Policy Planning Staff, PPS No. 23. Top Secret. Included in the U.S. Department of State, Foreign Relations of the United States, 1948, volume 1, part 2 (Washington DC Government Printing Office, 1976), 509-529. Τι σου είναι η μπάρα της γνώσης! <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v01p2/d4>